

«*To be or not to be?*».

Τό ἐρώτημα γιά τή ζωή*

ὑπό

Σεβ. Μητροπολίτου Μεσσηνίας

Χρυσοστόμου Σαββάτου

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

1. Ὁ Οὐίλιαμς Σαίξπηρ στό γνωστό θεατρικό του ἔργο, γιά τήν τραγικότητα στήν ἱστορία, ἔθεσε στόν ἥρωά του Ἄμλετ τό παραπάνω ἐρώτημα γιά τήν ἀναγκαιότητα καί τή σκοπιμότητα τῆς ζωῆς, ἐκφράζοντας συγχρόνως καί ἓνα πελώριο ἠθικό δίλημμα, τό ὁποῖο ἔχει καί τίς ἀνάλογες μεταφυσικές προεκτάσεις γιά τήν ἴδια τή ζωή.

Πρόκειται γιά ἓνα ἐρώτημα τό ὁποῖο δέν εἶναι καινούργιο ἀλλά διαχρονικό καί συγχρόνως ἐκφράζει μία ἔντονη ὑπαρξιακή ἀγωνία κυρίως ὡς πρὸς τόν ἀγῶνα γιά τή διατήρησή της καί τήν ὑπέρβαση τοῦ θανάτου.

Τό παραπάνω ἐρώτημα λοιπόν δέν ἐκφράζει ἓναν θεωρητικό προβληματισμό ἀλλά μία βαθύτερη ὑπαρξιακή ἀναζήτηση, ἡ ὁποία σχετίζεται πρῶτιστα καί οὐσιαστικά μέ τό νόημα τῆς ζωῆς.

Στήν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἡ ζωή ἐκλαμβάνεται εἴτε ὡς μία δύναμη ἡ ὁποία ὑπάρχει αὐτόνομα στόν κόσμο, εἴτε ὡς μία ἐνστικτώδης κατάσταση ἢ καί ὡς ἐντελέχεια.

Εἰδικότερα στό χῶρο τῆς ψυχοκρατίας ἡ δύναμη αὕτη ταυτίζεται μέ τήν ψυχή, ἡ ὁποία δίνει μορφή στό σῶμα καί συντελεῖ στήν τέλεση τῶν διαφόρων ὁργανικῶν λειτουργιῶν. Εἶναι ἡ αἰτία τῆς αἴσθησης, τῆς κίνησης καί τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἐνεργεῖ μέσα σέ ὁλόκληρο τόν ἀνθρώπινο ὁργανισμό. Αὕτη συγκροτεῖ τό σῶμα, αὕτη ἐμποδίζει τή διάλυση καί τήν καταστροφή του καί διαιώνίζει τή ζωή.

Ἡ ἔλλειψη αὐτῆς τῆς δύναμης, δηλαδή τῆς ψυχῆς, ὀδηγεῖ στή διάλυση τοῦ ὁργανισμοῦ καί στό θάνατο, μία διάλυση ἡ ὁποία συνεπάγεται

* Ὁμιλία στή Στρογγυλή Τράπεζα τήν ὁποία ὁργάνωσε τό Ἐρευνητικό Ἰνστιτοῦτο γιά τή μακροζωΐα καί τήν πρόσληψη τῶν ἀσθενειῶν τοῦ γήρατος, μέ θέμα : Longevity : A realistic goal (Ἀθήνα, Hilton Hotel, 8-9 Σεπτεμβρίου 2017).

τήν ὀργανική καταστροφή τοῦ ὑλικοῦ σώματος ἐνῶ ἡ ἴδια ἡ ψυχὴ συνεχίζει νὰ ὑφίσταται ἀπελευθερωμένη ἀπὸ τὰ σωματικά της δεσμά. Αὐτὴ ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴ σωματικὴ της δέσμευση δὲν θεωρεῖται ὡς κάτι κακὸ ἀλλὰ ἀντίθετα ἐκλαμβάνεται ὡς τὸ κριτήριον τῆς αὐθεντικῆς ὑπαρξὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Στὸ χῶρον τῆς ἱατρικῆς, ὡς ζωὴ, θεωρεῖται ἡ φυσικοχημικὴ ἰσορροπία, κυρίως τῶν βιολογικῶν καὶ σωματικῶν λειτουργιῶν, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ρυθμίζονται καὶ οἱ διάφορες λειτουργίαι τῶν ὀργάνων. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ διατηρεῖται ἡ ζωὴ καὶ ἐπισημαίνεται ἡ διάκριση μεταξὺ ὑγείας καὶ ἀσθενείας.

2. Γιά τὴν Ἐκκλησίαν καὶ γιὰ τοὺς Πατέρες καὶ Διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας τὸ ἐρώτημα ἔχει μίαν ἄλλην διάσταση καὶ προβληματική. Τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴ ζωὴ, ὡς ἐρώτημα καθαρὰ ὄντολογικὸ καὶ ὑπαρξιακὸ, συσχετίζεται ἄμεσα καὶ μὲ τὸ ἄλλο ἐπίσης βασικὸ ὑπαρξιακὸ ἐρώτημα *τί εἶναι ἄνθρωπος*.

Ἡ ἀπάντηση καὶ στὰ δύο ἐρωτήματα εἶναι ἀρκετὰ περίπλοκη, γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ θέσουμε ὀρισμένες ἀξιωματικὰς ἀρχὰς καὶ ἀφετηρίες.

α) Ἡ ψυχὴ ἂν καὶ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ὀργανικοῦ στοιχείου τοῦ ἀνθρώπου δὲν καθορίζει ἀπὸ μόνη τῆς τὴν ταυτότητα τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν βρίσκεται αὐθυπόστατη καὶ αὐθύπαρκτη, οὔτε μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἀνεξάρτητάς ἀπὸ τὸ σῶμα. Βρίσκεται σὲ μίαν συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπη σχέσιν μὲ τὸ σῶμα, ὅποιαδήποτε δὲ διακοπὴ αὐτῆς τῆς σχέσεως, συνεπάγεται θάνατον.

β) Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργεῖται μαζί μὲ τὸ σῶμα του καὶ τὸ σπουδαιότερον, ὅπως μᾶς περιγράφει ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ στὴν ἀντίστοιχον προφητείαν, ἡ ψυχὴ δὲν ἀναπαύεται αἰώνια ἐὰν δὲν ἀνακτήσῃ τὸ συγκεκριμένον σῶμα τῆς.

γ) Τό σῶμα χωρίς τήν ψυχή εἶναι πτῶμα ἀλλά καί ἡ ψυχή χωρίς τό σῶμα εἶναι φάντασμα, δέν εἶναι σέ καμμία περίπτωση ἄνθρωπος. Δέν ἐκφράζει τήν ἀλήθεια περί τοῦ ἀνθρώπου.

δ) Ἡ ἀλήθεια τοῦ ἀνθρώπου δέν ἔγκειται μόνο στή ψυχή του ἢ στήν καθαυτή ὀργανική ἐνότητα ψυχῆς, σώματος καί πνεύματος. ἀλλά καί ἀπό τή σχέση του πρῶτιστα μέ τόν Θεό, ἀφοῦ ἀπό τή στιγμή τῆς δημιουργίας του ἐξαρχᾶ τήν ὑπαρξή του καί τή ζωή του ἀπό αὐτή τή σχέση γί αὐτό καί ὁ ἄνθρωπος «καί ἦρκεται καί οὐ παύσεται».

Αὐτή ἡ κατανόηση τῆς ὑπαρξης ὡς ζωῆς ἐπιβεβαιώνει ὅτι ἡ ἴδια ἡ ζωή δέν εἶναι αὐτοπροσδιοριζόμενη ἀλλά ἑτεροπροσδιοριζόμενη, ἡ ὑπαρξη εἶναι σχέση, τό εἶναι κατανοεῖται ὡς κοινωνία. Ἐπιπλέον αὐτή τήν ψυχοσωματική ἐνότητα ὡς ἀπάντηση στό ἐρώτημα γιά τό τί εἶναι ἄνθρωπος καί τό τί εἶναι ζωή, τό ἐπιβεβαιώνουν καί οἱ σύγχρονες πρόοδοι τῆς βιοτεχνολογίας καί τῆς γενετικῆς μηχανικῆς, ὅπου πλέον τά παραπάνω ἐρωτήματα δέν ἀπαντῶνται οὔτε μέ τήν μονομερῆ ἔξαρση τῆς νοημοσύνης, οὔτε τοῦ ψυχισμοῦ, ἐπειδή ὁδηγοῦν σέ μία ἐλλειμματική κατανόηση τῆς βιολογικῆς καί σωματικῆς διάστασης τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ζωῆς του. Ὅποιαδήποτε λοιπόν κατάργηση ἢ ἀποδυνάμωση τοῦ στοιχείου τῆς σωματικότητας τοῦ ἀνθρώπου ἀντιβαίνει στήν ὄντολογική ἀλήθεια γιά τό τί εἶναι ἄνθρωπος καί τί εἶναι ζωή, γιατί ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένως, ἡ ὄντολογική ἀλήθεια τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν καθορίζεται ἀπό τήν σχεσιακή κατάστασή τους.

3. Ἐπιπλέον, ἡ ἄποψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι σῶμα καί δέν ἔχει ἀπλά σῶμα, ὑποδηλώνει ὅτι χωρίς τό φυσικό περιβάλλον καί κυρίως χωρίς τούς ἄλλους συνανθρώπους του παύει νά ὑπάρχει καί ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ἀφοῦ ἀπό τήν πρώτη στιγμή τῆς δημιουργίας ἡ ἀλήθεια γιά τόν ἄνθρωπο συνδέεται ἄρρηκτα μέ τήν υπόλοιπη κτίση καί τή δημιουργία ἀλλά καί μέ τόν ἄλλο ἄνθρωπο. Στό σημεῖο αὐτό νομίζω ὅτι βρίσκεται καί τό

οὐσιαστικότερο στοιχείο τῆς πατερικῆς ἀνθρωπολογίας καί τό τί σημαίνει αὕτη ἡ σχεσιακή ὕπαρξη καί ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν ἴδια τή ζωή.

Τό σῶμα κατά τήν Ἀγ. Γραφή εἶναι τό μέσον, μέ τό ὁποῖο δηλώνουμε τήν παρουσία καί τήν διαθεσιμότητά μας ὁ ἕνας πρὸς τόν ἄλλον. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μέ το σῶμα του διατίθεται στούς ἄλλους, σχετίζεται καί κοινωνεῖ καί ἄρα δέν ζῇ αὐτόνομα ἀλλά ὑπάρχει σέ σχέση μέ τούς ἄλλους καί συγχρόνως μέσα ἀπό αὐτήν τήν κοινωνία δηλώνει τήν ὕπαρξή του καί προσφέρεται σ' αὐτούς.

Αὕτη ἡ σχεσιακή ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους καί μέ τό φυσικό του περιβάλλον, ὡς ἀναγκαία συνθήκη ὕπαρξης καί ζωῆς ἐπιβεβαιώνεται τόσο ἀπό τίς σύγχρονες θεωρίες τῆς φυσικῆς καί τῆς κοσμολογίας, (ἡ λεγόμενη «ἀνθρωπική ἀρχή» (anthropic principe) ὅπου δέν προσαρμόζεται μόνο ὁ ἄνθρωπος στόν κόσμο ἀλλά καί ὁ κόσμος στόν ἄνθρωπο, ὅσο καί ἀπό τήν ἴδια τήν γονιδιακή του χαρτογράφηση, μέ τήν ὁποία ἐπιβεβαιώνεται ὅχι μόνο ἡ μοναδικότητα τῆς γονιδιακῆς του ταυτότητας (κ. Ἀντωναράκης) ἀλλά καί ἡ ζωτική σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό περιβάλλον του, ὡς μία σχέση ἀλληλοπροσδιοριστική, συνεχῆς καί ἀδιάκοπη, μέσα ἀπό τήν ὁποία κατανοεῖται ὅχι μόνο ἡ ἰδιαιτερότητα τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς γιά τόν κάθε ἄνθρωπο ἀλλά ἐρμηνεύεται ἄριστα καί ἡ ἐξελικτική του ἀνάπτυξη καί διαφοροποίηση.

Αὕτη ἡ σχέση ἀλληλοεξάρτησης συνεπάγεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος καί ἡ ζωή του δέν νοοῦνται ἀποκλειστικά καί ἀποκομμένα ἀλλά πάντοτε βρίσκονται σέ μία σχέση ἀνάπτυξης καί δημιουργίας μέ τό φυσικό περιβάλλον, δίνοντας μέ τόν τρόπο αὐτό ἕναν ἄλλον προσορισμό καί μία ἄλλη θεώρηση καί λειτουργία τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς του.

Χωρίς τόν ἄνθρωπο ἡ δημιουργία εἶναι νεκρά καί ὁ ἄνθρωπος χωρίς τό Θεό, τή δημιουργία, τό φυσικό περιβάλλον, τούς συνανθρώπους του εἶναι μόνος καί ἄρα νεκρός ἀνύπαρκτος καί ἀνυπόστατος.

Τέλος, εξαιτίας αὐτῆς τῆς σχεσιακῆς ὑπόστασης τοῦ ἀνθρώπου ἀναδεικνύεται καί μία ἄλλη ἀνθρωπολογική ἀρχή, ἡ «κίνηση», ὡς τό οὐσιώδες χαρακτηριστικό πραγμάτωσης τῆς ὑπαρξης ὡς ζωῆς, σέ ἀντίθεση πρὸς τή «στάση» πού σημαίνει ἔλλειψη ζωτικότητας καί ἄρα θάνατο. Ὁ κόσμος δέν δημιουργεῖται, γιά νά παραμένει στάσιμος ἀλλά γιά νά κτίζεται συνεχῶς (Γρηγόριος Νύσσης), δηλαδή νά κινεῖται δυναμικά μέσα στήν ἱστορία καί νά δίνει μία προοπτική στήν ἴδια τή ζωή του, ὅχι μέ τήν ἔννοια μόνο κάποιας ἰσορροπίας σχέσης βιολογικῶν καί φυσιοχημικῶν συστατικῶν ἀλλά καί ὡς γεγονός ἀναφορικῆς σχέσης καί κοινωνίας πρὸς τοὺς ἄλλους. Εἶναι γνωστόν ἄλλωστε ὅτι υἡγεία εἶναι ἡ στενή, ἡ ἰσορροπημένη καί ἀδιατάρακτη σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό περιβάλλον του, σέ ἀντίθεση πρὸς τήν ἀσθένεια, ἡ ὁποία κατανοεῖται ὡς ἀνισορροπία, διατάραξη καί διαταραχή τῶν σχέσεων καί τῶν ἰσορροπιῶν.

Νομίζω ὅτι ὁ λόγος τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος «καί ἤρκεται καί οὐ παύσεται» δηλώνει ξεκάθαρα τήν πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τήν αἰωνιότητα, ἡ ὁποία πάντοτε εἶναι συνυφασμένη μέ τήν ἴδια τήν διαιώνιση καί τή διατήρηση τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία προσδιορίζεται καί ὡς κατάσταση υἡγείας καί μακροζωΐας.

4. Ἄς δοῦμε τώρα στό ἐπίπεδο τῆς ὑπαρξης τοῦ ἀνθρώπου τί σημαίνουν ὅλα τά προηγούμενα. Τί σημαίνει δηλαδή ἡ σχεσιακή κατανόηση τῆς ὑπαρξης ὡς ζωή καί μάλιστα ὡς ἓνα γεγονός δυναμικό, συνεχές καί αἰώνιο.

α) Δέν ὑπάρχει ζωή ὅπου ὑπάρχει ἀτομικότητα. Ὁ ἄνθρωπος σχετίζεται πρῶτιστα μέ τόν Θεό καί ἡ σχέση αὐτή «παράγει» ζωή, γι' αὐτό καί ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νά ζήσει αἰώνια. Ἡ ἐπιτυχία πρὸς τήν αἰωνιότητα ἐξαρτᾶται τελικά ἀπό τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος διαχειρίζεται τό θεῖο δῶρο τῆς ἐλευθερίας καί τό πῶς κατανοεῖ τήν ἴδια τήν ὑπαρξή του ὡς ζωή. Ἡ πραγματική ζωή δέν συνεπάγεται μία ἀποκλειστική καί αὐτοδιαχειριζόμενη κατάσταση, ἀλλά εἶναι μία ζωή ἱερά ἡ ὁποία δέν

ἀνήκει ἀποκλειστικά στον ἄνθρωπο ἀλλά σέ ὅλους καί πρώτιστα στό Θεό. Ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ιερότητος τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου κανένας δέν μπορεῖ νά αὐτοδιαχειριστεῖ τή ζωή του κατά τό δοκοῦν ἤ νά ἐπιδιώξει τήν αὐτοκαταστροφή του (τά προβλήματα τῆς εὐθανασίας, τῆς αὐτοκτονίας, τῆς καύσης τοῦ σώματος) καί μάλιστα ἐν ὀνόματι ὁποιασδήποτε ἔννοιας ἀτομικοῦ δικαιώματος ἢ ἀτομικῆς ἐλευθερίας.

β) Ὑπάρχει ζωή ὅπου αὐτή μοιράζεται, γιατί ζωή πού δέν μοιράζεται εἶναι ζωή κλεμμένη.

Ὁ ἄνθρωπος ἀνήκει σέ ὅλους τούς ἄλλους, τούς ἐκτός τοῦ ἑαυτοῦ του γι'αὐτό καί πρέπει νά θυσιάζεται γι'αὐτούς (αὐτοθυσία) καί ἐπίσης νά προσφέρεται σωματικά ἀκόμη καί βιολογικά σ' αὐτούς, μέσα ἀπό κάθε μεταμοσχευτική δωρεά ὀργάνων καί ὑγρῶν τοῦ σώματός του. Τό σῶμα του ἔχει λόγο ὕπαρξης ὅταν χρησιμοποιεῖται, προκειμένου νά δώσει καί αὐτό ζωή σέ ἄλλους, ἄλλως καθίσταται «σκωλήκων βρῶμα καί δυσωδία». Στό σημεῖο αὐτό νομίζω ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα μία διευκρίνιση. Ἡ μεταμοσχευτική προσφορά τῶν ὀργάνων καί ὑγρῶν ἑνός ἀνθρώπου σέ ἕναν ἄλλον ἄνθρωπο δέν εἶναι ἀπλῶς μία πράξη ἠθικῆς ἐπιταγῆς ἀλλά τυγχάνει καταρχήν ἔκφραση τῆς ἴδιας τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς τρόπου ἀγαπητικῆς προσφορᾶς πρὸς τόν ἄλλον ἄνθρωπο. Ἐπίσης εἶναι μία κίνηση πρὸς ζωή καί γιά τούς ἄλλους ἀφοῦ τίποτε δέν μᾶς ἀνήκει, οὔτε καί τό σῶμα μας ἀλλά καί αὐτό προσφέρεται «ἵνα ζώην ἔχωσιν καί περισσόν ἔχωσιν».

γ) Ἡ ζωή εἶναι ὕπαρξη καί ὕπαρξη σημαίνει σχέση καί κοινωνία, μία κοινωνία ἢ ὁποία ἀπαιτεῖ θυσιαστική προσφορά ἀγάπης καί ἐλευθερίας μέσα ἀπό τήν ὁποία ἀναδεικνύεται ἡ αἰώνια ἀλήθεια, ὡς ζωή, ἀφοῦ ὁποῖος ἀγαπᾷ ζῇ πραγματικά καί αἰώνια.

Γιά τήν Ἐκκλησία ἡ καταφατική ἀπάντηση στό πρωταρχικό ἐρώτημα «νά ζῇ κανεῖς ἢ νά μή ζῇ» τό καθιστᾷ αὐτό καθαυτό οὐτοπικό, ὅμως ἡ ζωή αὐτή γιά νά εἶναι πραγματικά ἀληθινή, μέ σκοπό καί

προοπτική, πρέπει να προσδιορίζεται ως μία δυναμική κατάσταση προς επίτευξη της μακροζωΐας.